

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Історичне краєзнавство тяжіє до індивідуалізуючої історії, а краєзнавці репрезентують історію як науку ідіографічну. Своє завдання вони часто бачать у тім, щоб на основі “віднесення до цінності” описувати історичні факти. Саме ранжирування фактів на “суттєві” і “несуттєві” — результат методологічних установок авторів, що сягають своїми коренями в їхній світогляд, залежать від рівня професійної підготовки і т. д. Багато хто з краєзнавців узагалі воліють виходити з “здорового глузду”, так сказати, “незамутненого” всякими теоретичними схемами, стоять на позиціях об’єктивізму, підкреслюючи чи припускаючи свою “нейтральність” стосовно фактів, намагаючись елімінувати світоглядні і моральні оцінки. Звичайно, перерахованими позиціями авторів не обмежується весь їхній широкий спектр. В окремих випадках краєзнавці навіть розглядають відсутність у них спеціального історичної освіти не як недолік, а як перевагу “безпосередньогоспостерігача”, незаангажованого різними методологіями перед професійними істориками.

У наш час історичне краєзнавство — могутній рух, що охоплює не тільки професіоналів, але і широкі верстви населення, насамперед, представників інтелігенції. Працями краєзнавців відшукані десятки тисяч нових фактів, вони ввели їх у науковий обіг, значно розширивши джерельну базу, насамперед, вітчизняної історії. Разом з тим, поряд з перевіреними і точними відомостями в історичну науку потрапила велика кількість відомостей сумнівних і неточних, а ще більше — перекручено понятих і невірно витлумачених.

Приведемо деякі приклади такого вільного поводження з джерелами, що не можуть не викликати протест. У цікавому і корисному збірнику нарисів “Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці” (Львів, 1992. — 544 с.) у нарисі В. П. Плачинди, присвяченому видатному фізику М. Д. Пильчикову (ім’я якого, на думку цього автора, “колонізаторським силовим полем повсякчас відтручувалось на периферію історичної пам’яті” (с. 208). Між тим, М. Д. Пильчиков

“... переймався політичною боротьбою різних українських партій, про що виразно свідчать програми й матеріали тих партій у його архіві” (с. 217). Але хіба можна судити про політичні пристрасті діячів науки по тому, програми яких партій виявилися в їхніх бібліотеках чи архівах? Експлікація автора вимагає додаткової аргументації й обґрунтування.

Розглянувши питання про першість відкриття способу керувати різними механізмами і приладами по радіо, автор пише: “На жаль, першість в цій справі зарубіжні історики й досі приписують тільки Н. Теслі, який, проте, подавши заявку на патентування радіокерованого судна лише 1 липня 1898 р., а публічно продемонстрував його у вересні того ж року” (с. 214). М. Д. Пильчиков продемонстрував свій дослід 5 квітня 1898 р. Але в цьому і все питання, автор не може довести, що Н. Тесла пізніше вітчизняного фізика одержав результат (у нарисі змішуються різні підстави — коли був отриманий перший результат, так би мовити, “для себе”, коли відбулася його “презентація” для публіки і коли були захищені авторські права).

Звертає на себе увагу характерне вираження: “на жаль”. Тільки знаходячись на такій позиції, можна заявляти: “Драматизм нашої української минувшини — віковий і сумнозвісний” (с. 207). Н. Тесла — хорват, і навряд чи можна припустити, що світове наукове співтовариство більш прихильне до хорватів, чим до наших співвітчизників. Н. Тесла одержав популярність у США, куди переїхав у 1884 р. і де, у самій передовій країні світу того часу, зробив свої винаходи. Загальне відставання Росії від США в той період — головна причина того, що досягнення Николи Тесли одержали велику популярність і скоріше були сприйняті світовим науковим співтовариством, ніж Миколи Пильчикова.

Харківський краєзнавець Кость Романов у статті “Прошло все, одна слава залишилася...” (Краєзнавство. — 1995. — № 1–4. — С. 69–71) пише: “На жаль, у ті роки [60–70 рр. ХХ ст. — С. К.] люди вдихали дими з великих труб

п'ятирічок і семирічок, а люльки-носогрійки лежали в землі, іржавіли шаблі-дамахи, а про козаків-характерників ми взагалі забули" (с. 69). Знайоме "на жаль"! Автор щиро шкодує, що працювали заводи і фабрики, тобто розвивалося те виробництво, що обслуговує науку і яке створює умови для наукової (й іншої) першості. Хіба запити американської промисловості, яка швидко розвивалася, не були основою для відкриття Д. Юза і Т. А. Едінсона, М. Пушина і Ч. Стейнмица, нарешті, і для Н. Тесли? Коло замкнулося.

Ідіографічний метод призводить до втрати зв'язності і закономірності історичного процесу. Краєзнавець відшукує ті індивідуальні особливості, що йому представляються найбільш істотними і, виходячи з цього, будує свій наратив. Автор першої в Україні, і дуже кваліфіковано зробленої районної енциклопедії Валківського району Харківської області, І. Лисенко, у нарисі, присвяченому одній із самих багатих землевласниць району наприкінці ХІХ — початку ХХ вв. Г. О. Задонській, відзначає: "За спогадами старожилів, загинула насильницькою смертю: зарізана більшовиками в алтарі церкви під час молебню" (Лисенко І. Валківська енциклопедія. — К., 2000. — С. 169). Сама ж Г. О. Задонська "... не відзначалася жорстокістю, а навпаки, у важкі часи посухи намагалася допомогти селянам, зокрема, зерном. Селяни Сніжкова та інших сіл намагалися працювати в економіях саме

З.". На цьому тлі зовсім не зрозуміло масове повстання селян на землях Задонської в 1902 р. (коли ще не було більшовиків) у результаті якого, говорячи словами автора: "... усі її економії були спалені або пограбовані селянами навколишніх сіл" (там саме). Вибудований автором ланцюжок "істотних" фактів внутрішньо суперечливий і вся розповідь виглядає непереконаливо. Так трапляється всякий раз, коли автори ігнорують генералізовані схеми, не визнають природно-історичного характеру розвитку людства.

Ми високо оцінюємо внесок краєзнавців в історичну науку і цілком згодні з головою Всеукраїнської спілки краєзнавців, академіком П. Т. Троньком, в тім, що "... нам украї необхідно зайнятися відновленням історичної пам'яті, духовності через вивчення минувшини кожного куточка рідної землі, створення вичерпних літописів усіх регіонів, великих і маленьких населених пунктів, промислових підприємств і сільських господарств, висвітлення маловідомих сторінок, пов'язаних із героїчною історією нашого народу" (Тронько П. Т. Краєзнавство незалежної України: на часі нові завдання // Краєзнавство. — 2001. — № 1–4. — С. 27). Але вирішити ці масштабні завдання можна, постійно оновлюючи й удосконалюючи методолого-теоретичний арсенал краєзнавства як науки, піднімаючи його на більш високий рівень.

